

СИМВОЛИКАТА НА ПТИЦИТЕ В КИТАЙСКИТЕ И БЪЛГАРСКИТЕ НАРОДНИ ВЯРАНИЯ И МИТОВЕ

Теодора Йонкова

Великотърновски университет, България

SYMBOLISM OF BIRDS IN CHINESE AND BULGARIAN TRADITIONAL BELIEFS AND MYTHS

Teodora Yonkova¹

University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

Abstract: This article briefly examines the differing and common features in the symbolism of birds in Chinese and Bulgarian traditional beliefs and myths. It starts with a short introduction of how birds were viewed throughout history and in different cultures. Then, a few birds and bird families are given as an example from the Chinese culture and from the Bulgarian culture as a part of the Slavic culture. It starts with the *Corvidae family* (*ravens, crows, magpies etc.*), followed by *owls* and *eagles*. The last birds that are discussed are two mythological creatures with features similar to the Western image of the *phoenix*. These are the *Fenghuang* in Chinese legends and the *Firebird (Zhar-bird)* in the Slavic legends.

Keywords: Symbolism; Birds; Symbolism of birds; Chinese myths; Bulgarian Myths; Phoenix.

През всички векове на човешката история хората са придавали определена символика на всевъзможни предмети, растения, животни и обекти. Символиката на отделните образи е дълбоко кодирана и е неизменна част от народните вярвания, митовете и легендите на всички народи по света. За автора винаги е представлявало интерес как едно и също понятие или образ бива възприемано през призмата на разбиранията за света на различните народи и етноси и как то е вътъкано в тяхната култура, ценности, светоглед и разбирания за заобикалящата ги реалност. Китайската и бъл-

¹ Teodora Petkova Yonkova is an Assistant at the Department of "Classical and Eastern Languages and Cultures"; Faculty of Modern Languages of "St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo. Email: t.p.yonkova@gmail.com

гарската култура са много далечни една от друга – не само пространствено, но и идеологично. Въпреки това понякога с изненада могат да бъдат открити общи или подобни черти в символиката на отделни обекти.

Птиците винаги са удивявали и очаровали хората, най-вече с тяхната способност да летят, което от своя страна им дава възможността да достигнат места извън обхвата на обикновения човек. А мистиката на недостижимото и обвитото в загадка от незапомнени времена са разпалвали въображението – двигател на човешкото творчество. Тези крилати небесни обитатели винаги са предизвиквали възторг и възхита у автора, затова и изборът им за този труд не е случаен. В много култури птиците са натоварени със съзидателна роля. Тъй като са близо до небето и имат дарбата да говорят и следователно да поучават, те са приели ролята на посредници благодарение на своята мъдрост. Тази тяхна мъдрост например откриваме в способността им да предсказват времето или дори природни бедствия. Не е изненадващо, че техниките за прогнозиране на времето, обвързани с птици, имат най-голямо значение в земеделските общества. Например, когато лястовиците летят близо до земята, ние знаем, че ще вали дъжд, а прелетните птици предсказват смяната на годишните сезони. В древните цивилизации, тясно свързани с природата, предсказателните способности на птиците имат дълга традиция, както и тяхната роля на посредници между небето и земята или с други думи – между света на божественото и свръхестественото и света на хората.

В много средиземноморски и северноевропейски култури птиците са били смятани за вестители на боговете, затова и самото им присъствие или тяхната поява били приемани като предвестник на добри или лоши събития. Интересно явление в много древни култури е птицата-душа. Например в ислямския мистицизъм животните и особено птиците се смятат за символ на човешката душа. Всъщност както ислямските, така и християнските литературни традиции са изпълнени с легенди и вярвания за птиците като метафора на човешката душа. Идеята за вече споменатата птица-душа, датира от много древни времена, като вероятно най-старото нейно свидетелство е митът за феникса, познат на редица култури под една или друга форма, някои от които ще разгледаме по-късно в този труд. Друг пример за това явление откриваме в Древен Египет, където птици, изобразявани с човешка глава, символизирали душите на починалите, а също така схващането за птицата-душа и идентифицирането на смъртта с птиците било разпространено и в древните религии, изповядвани в Близкия Изток. Дори и според християнските вярвания душата напуска човешкото тяло във вид на птица, която обикновено е гълъб. Както други народи, така и китайският смятал птиците за пратеници или глашатая на

божествата. Разбира се, някои от тях били смятани за благородни, а други за коварни и злонамерени.

В настоящата статия ще разгледаме само няколко примера за разликите и приликите в символиката на някои птици у българските (като същевременно ги разглеждаме и като част от вярванията на славянските народи като цяло) и китайските народни вярвания, митове и легенди.

Гарван, врана, сврака (семейство *Corvidae*)

Да започнем със семейството на гарваните. Според редица изследвания гарваните, враните, свраките и останалите птици от семейство *Corvidae* са сред най-интелигентните птици в света. Те разполагат с умения да използват „инструменти“, за да достигнат храната си, да решават пъзели и дори да запомнят човешки лица. Също така са социални животни, живеят на групи и дори могат да бъдат забелязани да се забавляват и да си играят. Колкото и забележителни да са тези птици от научна гледна точка, във вярванията на хората те не се радват на „добра слава“ и не се асоциират с нищо добро.

Във вярванията на славянските народи тези птици се считат за нечисти и зловещи. Те се свързват с подземния свят, с душите на мъртвите и на грешниците и са предвестник на смърт. В южнославянските вярвания душите на магьосници живеят във врани, а за поляците и беларусите черните гарвани и врани представляват душите на зли хора. Сред руснаци, западноукраинци, румънци, българи и босненци съществуват варианти на легенда, свързана с *Битие* (8, 6–7), в която Ной пуска гарван, за да провери дали е дошъл краят на потопа, но гарванът не се завръща. В тези легенди гарванът бил наказан за това, че не се върнал обратно, като от някога бял и кротък като гълъб станал черен, кръвожаден и обречен да яде мърша. Най-често сред всички славянски култури обаче гарванът и враната се свързват със смърт, мъртвци или вещаене на смърт. Подходящ пример за възприемането на гарвана по този начин у нас можем да открием в стихотворението на Христо Ботев – *Обесването на Васил Левски*:

...Гарване, и ти, птицо проклета,
на чий гроб там тъй грозно грачеш?
... Гарванът грачи грозно, зловещо,...

Нека да погледнем как гарванът се възприема в Китай. Образът на гарвана в китайската култура има няколко схващания. От една страна, тези птици са смятани за изпълнени със синовна почит, тъй като много

отдавана китайците са забелязали, че младите помагат на родителите си в отглеждането на следващото поколение.

От друга страна, гарваните се свързват със слънцето, което е олицетворение на с огъня. Според един от вариантите на легендата за стрелеца Хоу И, някога в небето имало десет слънчеви гарвана (десет слънца). Те създавали такава знойна горещина, че изгорили всички посеви и растителност, водите пресъхнали, а хората страдали. Тогава стрелецът Хоу И застрелял девет от десетте слънчеви гарвана, като по този начин спасил човечеството от гибел. Той бил награден с еликсир на безсмъртието, но по стечение на обстоятелствата, които не касаят настоящия труд, този еликсир бил погълнат от съпругата му Чан'ъ и тя се озовала на луната.

За китайците гарвановото грачение също не е напълно еднозначно. Според някои текстове то може да предвещава радост, а според други вещае нечия смърт. По-често обаче то се приема като знак за предстоящо нещастие.

Гарванът е противопоставян на свраката, която за китайския народ е птица, носеща щастие, за разлика от европейския фолклор, където свраката е свързана с редица суеверия, които създават репутацията ѝ на предвестник на лош късмет. До известна степен можем да приемем, че тази ѝ слава се дължи на навика ѝ да краде лъскави предмети и на агресивното ѝ поведение спрямо други пойни птици. За нас, българите, свраката е крадлива и хитра като лисицата. За пример може да погледнем народните приказки, в които герой е свраката. Както посочихме по-горе, свраката е много обичана от китайците птица. До голяма степен това може би произхожда от древната легенда за тъкачката и краваря, която е сред най-любимите на китайците.

Един от вариантите на тази легенда гласи следното: В древни времена имало беден младеж от бедно семейство. След като родителите му починали, по-големият му брат му оставил единствено една стара крава. Старата крава била навсякъде с младежа и затова хората започнали да го наричат „краварят“. Той бил честен и се грижел за кравата внимателно. Един ден кравата му проговорила и му казала, че скоро седем феи, или по-скоро небесни девойки (в някои случаи може да се срещнат и като богини), ще дойдат да се къпят в близката река (езеро). Казала му още, тайно да вземе дрехите на една от тях, след като влязат във водата, а тази, чиито дрехи е взел, ще му стане жена. Така и станало. Те се оженили и имали две деца. След време кравата остаряла и казала на краваря, като умре, да запази кожата ѝ, защото ще му помогне във време на нужда. Минало време и когато разбрали, че тъкачката не се завърнала, Кралицата-майка на Запада (西王母) се ядосала, че се е омъжила за смъртен без разрешение, и пратила да

я приберат обратно на небето. (В друг вариант Нефритеният император разбира, че тъкачката на божествата я няма и няма кой да им прави дрехи, и нарежда да я открият). Краварят бил тъжен, че любимата му бива върнатата обратно в небето. Той намята кожата на кравата, взема двете си деца и полита след тях. Щом наближил небесата, Кралицата-майка на Запада със златната си фиба нарисувала река в небето между тях, за да блокира пътя му. Така двамата останали завинаги разделени: тя от едната страна, той и децата им – от другата. По-късно Нефритеният император решил, че съдбата им е твърде тъжна и разрешил веднъж в годината да се срещат на мост, направен от свраки. Затова и свраките са толкова тачени в Китай.

Нощни птици

Сред славянските народи се смята, че всички нощни птици от семейството на совите са зловещи. Тяхната поява, както и техният вик се приемат за предвестник на смърт. В южнославянските вярвания тези птици освен че предвещават смърт, вещаят различни болести. Също така се смята, че ако настъпи смърт в къща, където живее такава птица, то тогава със сигурност и друго нещастие ще сполети този дом. В същото време обаче никой не смее да убие нощна птица, за да не разгневи болестите и да не привлече лош късмет на дома.

В китайската култура бухалите и нощните птици също не се възприемат положително. По много подобен начин и за китайския народ тези птици са вестители на нещастие и смърт. Причината може да открием в самия китайски език. Може би на читателя е известно, че в езика на китайците съществуват редица омофони т.е. думи, които звучат еднакво, но имат различен правопис и значение. Много от суеверията в китайската култура са свързани именно с тези омофонни думи. Звукът, който нощните птици издават (*hu*), на китайски е омофон на думата 亏 (*kū*) със значение *копая*, което мигновено в съзнанието на човек би могло да се свърже с копаене на гроб, както и с болести и смърт. Когато ги видят около къщите си, хората се опитват да ги прогонят с подпалени дървесни клони, но никога да ги убият или дори докоснат, тъй като се смята, че те имат свръхестествени сили и че могат да крадат човешките души.

Орел

Образът на орела е широкозастъпен в народните представи на южните славяни. Смятал се е за посредник между „горния“ и „долния“ свят, тъй като имал способността да преминава свободно от единия в другия.

Очевидно поради тези му качества образът на орела е двойствен – от една страна, той е почитан като божия птица, а от друга, има външни прилики с „нечистите“ птици, като ястреба и други грабливи и хищни птици, обитатели на „долния“ свят. В българските народни вярвания орелът живее във високите планини и се издига над облаците сред могъщите ветрове, наред с това той никога не остарява, защото има способността да се подмладява (според някои варианти, защото се къпе в езеро с жива вода). Както и у другите южнославянски народи, у нас той се смята за посредник между световите. Също така той предвожда градоносните облаци и се бие с тях, или ги отвежда на места, където смята, че има нужда да падне градушка. В някои вярвания той има четири крила и поражда ветрове, или самият той е вятър. Орелът, като посредник между световите, единствен може да достигне горния свят и в приказките той пренася героя до горната земя или му помага да стигне до света на самодивите (Георгиева 1993: 52).

Образът на орела всъщност не е много често срещан в Китай, но това се отнася до всички грабливи птици. До известна степен символиката на орела в Китай съвпада с неговата символика на Запад, но в Китай той няма същите качества на превъзходство над останалите птици. Тази птица най-често е символ на сила. Когато образът на орел се използва в картини, ако например птицата е изобразена кацнала върху бор, това олицетворява сила, благородство и дълголетие. Такава картина би била подходящ подарък за по-възрастен мъж. Ако пък орелът е кацнал върху скала, това е алегория към герой, който е готов да влезе в битка сам. Така може да заключим, че за китайците орелът е символ на силата и на самотния герой.

Феникс и жар-птица

Ще завършим този труд с две митологични същества, които споделят известни сходства и белези. Това са именно жар-птицата в славянската митология и фениксът в китайската такава.

Всички знаят легендите за феникса – огнената птица, която се възражда от пепелта и символизира ново начало. Смята се, че легендите за свръхестествената птица произхождат от Египет и легендата за птицата Бену. Бену е свещена птица, спомената в *Книгата на мъртвите*, и се асоциира с Ра – богът на Слънцето. Допуска се, че след пътешествията си до Египет смятаният за „бащата на историята“ Херодот запознава западната култура с легендата за тази птица. От Древна Гърция вярванията, свързани с феникса, навлизат в Древен Рим, където римляните почитали тази митична птица. След краха на Римската империя фениксът, който символизира способността за прераждане и вечен живот, по обясними

причини бива добре възприет и от християните, тъй като се вписва добре в християнските догми.

В славянските вярвания и митове, включително и в българския фолклор, митологичната птица е заменена от така наречената жар-птица. Това същество много прилича на феникса – жар-птицата има дълга опашка, оперението ѝ е от многоцветни пера (червени, жълти, оранжеви), които сияят като огън. Нейно обиталище е короната на Световното дърво² и е вестител на божествената воля. Тя има способността да преминава от света на боговете в света на хората и обратно. Също така тази вълшебна птица пази златната ябълка (плодът на живота), която расте по клоните на Световното дърво.

За китайския феникс, или *фънхуан* (凤凰), можем да кажем, че няма нищо общо със западните схващания за мистичната птица или нейния вариант жар-птицата. Това, което ги свързва, е свръхестественият им и митологичен произход. Още преди второто хилядолетие пр. Хр. в различни текстове се споменава за *фънхуан*. Той е второто от петте вълшебни същества в Китай и властва над всички птици. Когато е изобразен заедно с дракон, драконът символизира императора, а *фънхуан* символизира императрицата. Но всъщност идеята, че фънхуан е символ на женското начало, се появява много по-късно. Според някои китайски изследователи се допуска възможността на по-ранен етап от съществуването на легендите за нея, птицата да е била божество на вятъра. Някои смятат, че *фън* е мъжкият, а *хуан* – женският феникс, като двете думи заедно представляват сексуалното обединение на половете, докато други пък изцяло го определят като присъщ на Ян (阳), т. е. мъжкото начало. Също така за *фънхуан* се смята, че символизира петте човешки достойнства. Главата символизира добродетелта, крилете – дълга, гърбът – почита към ритуалите, гърдите – човечността, а коремът – благонадеждността (Еберхард 2005: 468 – 469).

Образната символика на птиците, а и на всички обекти в природата и света, е дълбоко проникнала във вярванията и миогледа на различните народи. Съвсем естествено, когато говорим за близки народи, е очаквано различни образи да имат еднакъв или сходен символичен характер. Интересно е обаче, когато започнем да откриваме и много сходства между

² **Световното дърво** или космическото дърво е универсална идея, характерна за не една митологична система. Неговият образ представлява дърво с клони до небесата и корени в земята. У нас то е дъб, понякога явор. Дървото не само разделя вселената вертикално, но същевременно с това свързва трите свята – подземния, земния и небесния. За праславянската традиция се предполага, че Дървото е мястото където пребивават душите на мъртвите. Славянското дърво също изпълнява ролята на път към небето и света на покойните предци.

далечни култури и народи. Както видяхме от горните примери, въпреки очакваните разлики във възприемането на образите на птиците, откриваме и много прилики в символиката, придадена им от двата народа. Два народа, които на пръв поглед са толкова различни, но ако се вгледаме се по-надълбоко, се оказва, че има и не малко прилики.

Библиография

Георгиева 1993: Георгиева, Иваничка. Българска народна митология. София: Наука и изкуство, 1993. [**Georgieva 1993:** Georgieva, Ivanichka. Balgarska narodna mitologia. Sofia: Nauka i izkustvo, 1993.] ISBN 954-02-0077-6

Еберхард 2005: Еберхард, Волфрам. Лексикон на китайските символи. София: Изток-Запад, 2005. [**Eberhard 2005:** Eberhard, Volfram. Leksikon na kitayskite simvoli. Sofia: Iztok-Zapad, 2005.] ISBN: 954-321-102-7

Гура 1997: Гура, Александр В. Символика животных в славянской народной традиции. Москва: Индрик, 1997. [**Gura 1997:** Gura, Aleksandr V. Simvolika zhiivotnyh v slavyanskoj narodnoj tradicii. Moskva: Indrik, 1997.] ISBN 5-85759-056-6

Интернет източници

Roque: Roque, Maria-Àngels. Birds, Metaphor of the Soul. European Institute of the Mediterranean. Available at: <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2009/08/Birds.pdf> [Accessed: 05.02.2023]

Stymacks 2018: Stymacks, Amelia. Why Ravens and Crows Are Earth's Smartest Birds. National Geographic. Available at: <https://www.nationalgeographic.co.uk/photography/2018/03/why-ravens-and-crows-are-earths-smartest-birds> [Accessed: 05.02.2023]

Vasilev 2019: Vasilev, Dimo. The Fire Bird (Zhar). Available at: <https://mymythstories.com/the-fire-bird-zhar/> [Accessed: 08.02.2023]

Zapolska: Zapolska, Katarzyna Confucian Values Represented in Depictions of Birds on Chinese Textiles from the Qing Dynasty Period (1644 – 1912) Toruń, Polish Institute of World Art Studies Nicolaus Copernicus University. Available at: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/aoto/9/aoto905.pdf> [Accessed: 03.02.2023]